

Анотація

Юрескул В. А. Система стандартів в сфері природопольовання і охорони оточуючої природної отори. — Стаття.

Рассматривается цель стандартизации в сфере природопользования и охраны окружающей природной среды, проводится исследование системы экологических стандартов и требований относительно обязательности их применения. Отражаются предложения по совершенствованию украинского законодательства в этой сфере.

Ключевые слова: стандартизация, стандарт, ГОСТ.

Summary

Ureskul V. A. The system of standards in the field of natural resources use and environmental protection. — Article.

In the article the purpose of standardization in the field of natural resources use and environmental protection is covered, it contains the research of the environmental standards system and the legal provisions for their obligatory character. The proposals for the improvement of the Ukrainian legislation in this field are suggested.

Keywords: standardization, standard.

УДК 349.6

О. В. Басай

ПОНЯТТЯ ВІДТВОРЕННЯ ПРИРОДНИХ РОСЛИННИХ РЕСУРСІВ

Рациональне використання природних об'єктів передбачає необхідність їх розширеного відтворення. Особливо важливого значення на сьогодні набуває відтворення природних рослинних ресурсів, які відіграють незамінну роль у підтриманні екологічної рівноваги, забезпеченні екологічного збалансованого розвитку навколишнього природного середовища в цілому. При цьому існує нерозривний зв'язок між суспільними відносинами з приводу використання природних рослинних ресурсів та суспільними відносинами з приводу їх відтворення. Цей зв'язок відображений певною мірою і в нормативно-правових актах природноресурсового законодавства України.

Потреба у належному правовому забезпеченні відтворення природних рослинних ресурсів пов'язана з неналежним рівнем державної регулятивної діяльності у цій сфері та загрозливим скороченням рослинних екосистем, зменшенням площ лісів і чисельності об'єктів рослинного світу. Так, рослинний світ України нараховує близько 25–30 тисяч видів рослин, з яких понад 400 занесені в Червону книгу. За останнє сторіччя рослинний світ відчув істотних антропогенних змін: природна рослинність збереглася на 20 % території, переважно в лісах, на заповідних територіях, схилах ярів і балок, луках і пасовищах. Особливо сильно змінився рослинний світ степової зони України внаслідок збільшення її розораності більш ніж у 10 разів [1].

Питаннями визначення поняття та змісту відтворення природних рослинних ресурсів займалися науковці-екологи О. В. Глотова, В. Ф. Горбовий,

О. Л. Дубовик, О. А. Іванова, І. І. Каракаш, О. І. Крассов, В. В. Петров, В. Д. Сидор, Ю. С. Шемшученко, С. М. Шершун та інші. Питанням відтворення нелісової рослинності присвячені роботи А. Б. Іскоян, Т. Н. Гайворонської, А. П. Гетьмана, В. К. Попова та інших вчених. Проте представниками юридичної науки теоретичному аналізу проблем відтворення природних рослинних ресурсів приділялася незначна увага. Це зумовлює необхідність постановки як мети статті дослідження поняття відтворення природних рослинних ресурсів. Прийняття у 1999 році Закону України «Про рослинний світ», що є актом кодифікації «флористичного» [2, 19] законодавства, у тому числі лісового законодавства та законодавства про нелісову рослинність, зумовлює необхідність поглибленого комплексного аналізу відносин щодо відтворення природних рослинних ресурсів.

Як зазначають Я. В. Генік та О. І. Каспрук, обезліснення та деградація лісових екосистем є однією з найактуальніших екологічних проблем сучасності. Зменшення площі лісів і зниження їхньої стійкості залежать не тільки від надмірного споживання лісових ресурсів та ступеня забрудненості середовища, а й від економічного розвитку держави та рівня культурного розвитку населення [3, 63]. У результаті незадовільної екологічної та лісової політики погіршилася структура українських лісів. Культурні та порослеві ліси в Україні становлять відповідно 45,6 і 18,7 %, а частка стиглих і перестійних лісів на державних лісогосподарських підприємствах — лише 11,2 %. Окрім того, стиглі та перестійні ліси, в яких переважають найбільш цінні деревні породи, характеризуються низькою повнотою. Запаси деревини становлять приблизно 50 % потенційних [4]. В Україні істотно знизилися обсяги полезахисного лісовідновлення (з 4,5 тис. га в 1990 р. до 380 га в 1999 р.) [5].

Упродовж ХХ ст. у лісовому господарстві України проводилася лісова політика, що була спрямована на створення нестійких і бідних на біорізноманіття лісових культур. Негативні наслідки такої політики спостерігаються в усіх регіонах України. Особливо вони відчуваються на теренах Карпат, де окупаційна австрійська влада ще в ХІХ ст. замінила місцеві змішані стійкі деревостани на нестійкі смерекові монокультури. Ця практика лісовирощування не змінилася і в ХХ ст. Не покращилася вона і в роки незалежності України у зв'язку з незадовільним фінансуванням лісового господарства. Зокрема, з 1949 по 1965 рік щорічно нові насадження створювалися на площі 100—200 тис. га, з 1966 по 1990 — на 55—100 тис. га, а в останні роки — на 35—40 тис. га. Як зазначається в літературі, в Україні кожний другий гектар лісу — рукотворний [6].

Негативних антропогенних впливів зазнали ліси Полісся, що пов'язано з меліорацією лісових земель, порушенням гідрологічного режиму, забрудненням довкілля та Чорнобильською катастрофою [5]. Ситуація в лісовому господарстві в останні десять років ускладнилася у зв'язку зі зростанням самовільних рубок, лісових пожеж і незадовільним фінансуванням лісового господарства.

Щорічні обсяги природного поновлення лісів становлять лише 5 тис. га, або 21 % від загальних обсягів лісовідновлення [5]. За цим показником Украї-

на значно поступається європейським країнам, які залісення лісових земель здійснюють головним чином шляхом сприяння природному поновленню (наприклад, у Франції в 1810 р. ліси займали 15 % території країни, а нині — більше 25 %) [7, 26].

У зв'язку з викладеним однією з основних вимог, що пред'являються до ведення лісового господарства та використання нелісової рослинності, є розширене відтворення, поліпшення складу та якості об'єктів рослинного світу, підвищення їх продуктивності. Оскільки рослинні ресурси належать до відновлюваних [8, 485], екологічне законодавство регулює відносини щодо їх відтворення.

В. І. Даль під «відтворенням» розуміє оновлення, відновлення старого [9, 251]. «Відтворювати», на його думку, означає «виробляти заново, оновляти чи створювати те, що існувало» [9, 250]. Аналогічні тлумачення зустрічаються і в енциклопедичній літературі [10].

Загалом, термін «відтворення» вживається при означенні процесів відтворення сукупного суспільного продукту, робочої сили, виробничих відносин, а також окремих видів природних ресурсів і навколишнього середовища [11, 275]. Під ним розуміють відтворення витрачених факторів виробництва за допомогою їх подальшого виробництва, безперервний рух і відновлення процесу виробництва якої-небудь системи — біологічної чи соціальної, що включає відтворювання елементів системи, відносин між ними і взаємодій із зовнішнім середовищем [12]. Крім того, відтворення також розглядається як дія та її результат за значенням дієслова відтворювати, що означає «створювати, виробляти знову те саме; повторювати, відновляти» [13, 141].

У науці виділяють певні види відтворення. Так, відтворення буває простим, якщо обсяг виробництва не змінюється; розширеним, коли масштаби суспільного виробництва збільшуються; звуженим, коли обсяг виробництва зменшується [11, 275; 12; 14].

Під відтворенням природних ресурсів розглядають природний (регульований і нерегульований) та штучний процес приросту запасів природних ресурсів, відновлення їхніх якісних характеристик [12]. Таке відтворення включає різні види: рекультивацію та меліорацію земель, агротехнічні заходи із поліпшення ґрунтів, лісовідновлювальні роботи, вирощування рибного матеріалу, біотехнічні заходи щодо збереження та відтворення диких звірів і птахів, охорону водних ресурсів і повітряного басейну тощо.

На думку А. А. Рябова, відтворення природних ресурсів — об'єктивна необхідність, обумовлена постійно зростаючим їх споживанням, а також деякими негативними наслідками господарської та іншої діяльності, наприклад забрудненням навколишнього середовища [15, 1].

У Законі Республіки Білорусь «Про рослинний світ» від 13 травня 2003 р. (ст. 1) відтворення об'єктів рослинного світу розглядається як «природний (регульований і нерегульований) процес відновлення об'єктів рослинного світу, відновлення їхніх якісних характеристик» [16].

Під відтворенням лісів на землях лісогосподарського призначення розуміють також проведення заходів із відновлення лісів на зрубках, згарищах, галя-

винах, пустирях та інших площах, що були під лісом [17]. До них належать посадка, посів лісу та природне поновлення лісу. А. П. Гетьман вказує, що відтворення лісів — це здійснення лісових та агротехнічних заходів відповідно до природоохоронних вимог з метою створення нових лісонасаджень [18, 262].

На підставі наведених точок зору відтворення природних рослинних ресурсів можна визначити як врегульовану нормами «флористичного» [2, 19] права діяльність власників і користувачів земельних ділянок, на яких знаходяться об'єкти рослинного світу, спрямовану на підвищення кількісних та якісних характеристик лісових і нелісових природних рослинних ресурсів.

У літературі та нормативно-правових актах вживається також термін «відновлення», у тому числі й стосовно природних ресурсів. Тому необхідним є з'ясування співвідношення між поняттями «відтворення» та «відновлення» природних рослинних ресурсів.

Термін «відновлення» у тлумачних словниках розглядають як дію за дієсловом «відновлювати», що означає «надавати попереднього вигляду чому-небудь пошкодженому, зіпсованому, зруйнованому; приводити до попереднього стану; поновлювати» [13, 134]. Так, під відновленням природних ресурсів розуміють комплекс заходів, спрямованих на отримання природних ресурсів у кількостях, близьких до природних, після їх повного або часткового виснаження. Воно передбачає повне або часткове самовідновлення природних ресурсів, що відбувається природним шляхом або за участю людини [19, 10].

Як вже зазначалося, всі природні ресурси поділяються на відновлювані та невідновлювані. В основі такого розподілу природних ресурсів — здатність природи і природних об'єктів до збереження, підтримання їх у первинному кількісному та якісному складі [19, 28]. Природні ресурси можуть відновлюватися як за сприяння людини, так і в ході природного кругообігу речовин у природі. Критерієм віднесення ресурсів до невідновлюваних є неможливість їх відновлення за час, що відповідає часу господарської діяльності людини (наприклад, мінеральні ресурси).

Термін «відновлення» в юридичній літературі використовується й щодо окремих видів природних рослинних об'єктів. Так, під лісовідновленням розуміють посадку, посів та природне поновлення лісу на зрубках, згарищах, галявах, пустирях та інших площах, що були під лісом [20, 50]. Крім того, вказується на те, що своєчасне та якісне відновлення лісових ресурсів є одним із головних завдань у галузі охорони природного середовища [21, 158].

Вірно зазначає А. П. Гетьман, що слід відрізнити відновлення лісів, яке здійснюється на землях, що були вкриті лісовою рослинністю (зруби, згарища тощо), від лісорозведення, яке здійснюється на землях, не вкритих лісовою рослинністю (яри, крутосхили, піски, пустища тощо) [18, 262]. Лісовідновлювальні роботи у різних природних зонах країни проводяться з урахуванням основного призначення лісів, необхідності збереження і поліпшення складу лісів, підвищення їх якості, розширення площ, зайнятих лісом [22, 51].

Необхідно зауважити, що в Законі України «Про рослинний світ» (ч. 2 ст. 23) вживається також поняття «поновлення природних рослинних ресурсів»

[23, 198] при характеристиці відтворювальної діяльності у цій сфері, що здійснюється штучними способами. Проте, на наш погляд, поняття «відновлення» та «поновлення» можна в даному випадку розглядати як синоніми.

Таким чином, відновлення потрібно розглядати як одну з основних форм відтворення природних рослинних ресурсів, що передбачає приведення об'єктів рослинного світу та рослинних угруповань до їх природного стану. Співвідношення між поняттями «відтворення» та «відновлення» при характеристиці відповідної діяльності стосовно природних рослинних ресурсів можна охарактеризувати як співвідношення загального та часткового.

Відтворення — це категорія економічна. Проте відтворювальна діяльність має і юридичний аспект, оскільки значна частина відносин із відтворення природних багатств виникає, змінюється та припиняється у встановленому законом порядку, зміст їх носить і правовий характер.

Підсумовуючи викладене, потрібно відзначити, що під відтворенням природних рослинних ресурсів можна розглядати сукупність правовідносин, тобто врегульованих нормами «флористичного» [2, 19] права суспільних відносин, учасники яких наділені специфічними правами та обов'язками у сфері здійснення заходів, спрямованих на поліпшення кількісних та якісних характеристик природних рослинних ресурсів. Суспільні відносини щодо відтворення природних рослинних ресурсів можна поділити на види (групи) за певними критеріями: 1) залежно від об'єкта правовідносин: правовідносини щодо відтворення лісів і правовідносини щодо відтворення нелісової рослинності; 2) залежно від значення природних рослинних ресурсів, що підлягають відтворенню: правовідносини щодо відтворення природних рослинних ресурсів загальнодержавного і місцевого значення; 3) залежно від правової форми здійснення відтворювальної діяльності: відновлення природних рослинних ресурсів та створення рослинного покриву (у тому числі лісорозведення); 4) за специфікою способу відтворення природних рослинних ресурсів: суспільні відносини із природного відтворення природних рослинних ресурсів (регульованого та нерегульованого), суспільні відносини зі штучного відновлення природних рослинних ресурсів і суспільні відносини із відтворення природних рослинних ресурсів, що здійснюється комбінованими способами.

Правовідносини щодо відтворення природних рослинних ресурсів наділені специфічними ознаками, що вирізняють їх з-поміж інших суспільних відносин, у тому числі й відносин природокористування. Така специфіка суспільних відносин з відтворення природних рослинних ресурсів зумовлена, насамперед, особливостями їхнього змісту, тобто специфічним колом прав та обов'язків суб'єктів у сфері здійснення заходів із підвищення кількісного та якісного стану природних рослинних ресурсів.

Поряд з цим відносини щодо відтворення лісів і відносини, які виникають у процесі відтворення нелісової рослинності, мають багато спільних ознак, що зумовлено спільністю специфіки правового режиму об'єктів зазначених відносин (природних рослинних ресурсів), що, у свою чергу, позначається й на змісті таких відносин. Як видається, саме наведені фактори призвели у сучасний

період до певної інтеграції правового регулювання суспільних відносин щодо відтворення природних рослинних ресурсів.

У зв'язку з цим на сьогодні відбувається формування нового складного правового інституту відтворення природних рослинних ресурсів, основу якого становлять норми щодо відтворення лісової та нелісової рослинності, закріплені у Законі України «Про рослинний світ», Лісовому кодексі України та інших нормативно-правових актах екологічного законодавства. Зазначений правовий інститут стане у майбутньому складовою частиною комплексної галузі — «флористичного» [2, 19] права. Це дозволяє розглядати поняття «відтворення природних рослинних ресурсів» і в об'єктивному розумінні — як самостійний правовий інститут.

Наведені у статті висновки і пропозиції щодо визначення поняття відтворення природних рослинних ресурсів повинні знайти свій подальший розвиток за такими напрямками: 1) наукове обговорення доцільності розмежування понять «відтворення природних рослинних ресурсів» і «відновлення природних рослинних ресурсів»; 2) наукове обговорення доцільності закріплення у Законі України «Про рослинний світ» від 9 квітня 1999 р. поняття відтворення природних рослинних ресурсів; 3) розробка та впровадження у практичну діяльність органів державної влади методичних рекомендацій щодо порядку відтворення природних рослинних ресурсів.

Література

1. Рослинний світ (рослинні ресурси) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.uatravel.com/>
2. Крассов О. И. Право лесопользования в СССР / О. И. Крассов. — М. : Наука, 1990. — 238 с.
3. Генік Я. В. Екологічні функції лісових екосистем та принципи ефективного відтворення лісових ресурсів / Я. В. Генік, О. І. Каспрук // Шляхи розв'язання екологічних проблем Карпатського регіону в контексті спільної діяльності державних установ та громадських організацій : матеріали наук.-практ. конф. — Ужгород, 2000. — С. 63–64.
4. Синякевич І. Лісовий сектор України. Як вижити в умовах ринкової економіки? [Електронний ресурс] // Деревообробник. — 2000. — № 2–3. — Режим доступу : <http://www.derevo.info/>
5. Синякевич І. М. Стан лісової політики України. Додаток до проекту Закону України «Національна лісова політика» [Електронний ресурс] / І. М. Синякевич, І. П. Соловій, В. З. Холявка. — Режим доступу : <http://www.derevo.info/>
6. Лісорозведення і лісовідновлення [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.dklg.kiev.ua/>
7. Ситник К. М. Експлуатація, збереження та збагачення Карпатських лісів // Шляхи розв'язання екологічних проблем Карпатського регіону в контексті спільної діяльності державних установ та громадських організацій : матеріали наук.-практ. конф. — Ужгород, 2000. — С. 23–27.
8. Бринчук М. М. Экологическое право (право окружающей среды) : учеб. для высш. юрид. учеб. завед. / М. М. Бринчук. — М. : Юристъ, 1999. — 688 с.
9. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка. В 4 т. Т. 1 / В. И. Даль. — М. : Русский язык, 1981. — 699 с.
10. Толковый словарь Ушакова [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.dic.academic.ru/dic.nsf/ushakov/>
11. Українська Радянська енциклопедія. Т. 2 / [за ред. М. П. Бажана]. — Вид. 2-ге. — К. : Голов. ред. Укр. Рад. енцикл., 1978. — 544 с.
12. Большой энциклопедический словарь [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.slovari.yandex.ru/>

13. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. — К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. — 1440 с.
14. Большая советская энциклопедия [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.slovari.yandex.ru/>
15. Рябов А. А. Роль и значение права в организации воспроизводства природных ресурсов [Электронный ресурс] / А. А. Рябов. — Режим доступа : <http://www.tisbi.ru/science/vestnik/2002/>
16. О растительном мире : Закон Республики Беларусь от 13 мая 2003 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.by.spinform.ru/>
17. Охорона рослинного світу [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/
18. Екологічне право України / [за ред. А. П. Гетьмана і М. В. Шульги]. — Х. : Право, 2005. — 382 с.
19. Калинин И. Б. Природоресурсное право. Основные положения / И. Б. Калинин. — Томск, 2000. — 79 с.
20. Мельник П. В. Правова охорона лісів Карпатського регіону України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / П. В. Мельник. — Івано-Франківськ, 2002. — 195 с.
21. Природноресурсове право України : навч. посіб. / [за ред. І. І. Каракаша]. — К. : Істина, 2005. — 376 с.
22. Иванова О. А. Правовые вопросы охраны лесов / О. А. Иванова. — М. : Знание, 1980. — 64 с.
23. Про рослинний світ : Закон України від 9 квіт. 1999 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 22–23. — Ст. 198.

Анотація

Басай О. В. Поняття відтворення природних рослинних ресурсів. — Стаття.

У статті аналізується поняття відтворення природних рослинних ресурсів. Автор розмежує поняття «відтворення природних рослинних ресурсів» і «відновлення природних рослинних ресурсів». Досліджуються форми відновлення природних рослинних ресурсів.

Ключові слова: природні рослинні ресурси, відновлення природних рослинних ресурсів, відтворення природних рослинних ресурсів.

Аннотация

Басай О. В. Понятие воссоздания природных растительных ресурсов. — Статья.

В статье анализируется понятие воссоздания природных растительных ресурсов. Автор разграничивает понятие «воссоздание природных растительных ресурсов» и «возобновление природных растительных ресурсов». Исследуются формы возобновления природных растительных ресурсов.

Ключевые слова: природные растительные ресурсы, возобновление природных растительных ресурсов, воссоздание природных растительных ресурсов.

Summary

Basay O. V. Concept of recreation of natural plant resources. — Article.

The article is dedicated to the consideration of concept of recreation of natural plant resources. The concept of «recreation of natural plant resources» and «proceeding in natural plant resources» is differentiated. The forms of proceeding in natural plant resources are investigated.

Keywords: natural plant resources, proceedings in natural plant resources, recreation of natural plant resources.